

Flis, Stanisław

Inwentaryzacja dawnych napisów polskich na Powiślu Sztumskim : (dokończenie)

Komunikaty Mazursko-Warmińskie nr 2, 207-215

1959

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez **Muzeum Historii Polski** w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

STANISŁAW FLIS

INWENTARYZACJA
DAWNYCH NAPISÓW POLSKICH NA POWIŚLU SZTUMSKIM*)

(Dokończenie)

3)

Wieś KALWA

Na cmentarzu przykościelnym:

105. „Jestem zmartwychwstaniem i życiem:
Kto wierzy we mnie nie umrze na wieki”
Według powyższych zasad żyli,
teraz spoczywają w Bogu
TEODOR DONIMIRSKI
właściciel dóbr Buchwałdskich,
były dyrektor landszafty
zachodnio pruskiej
ur. 25. paźdz. 1805, um. 1 maja 1884,

małżonka jego
Zofia z Slaskich
ur. 2. listop. 1812, um. 22. paźdz. 1893.

Wieczny odpoczynek racz im dać Panie,
a światłość wiekuista niech im świeci
na wieki wieków Amen.

[*Teodor Donimirski*, syn Antoniego i Józefy z Białobłockich, nauki średnie odbywał w Braniewie, studia wyższe we Wrocławiu, Bonn i Berlinie. Po ich ukończeniu pracował w administracji i sądownictwie. W r. 1847 został wybrany posłem na sejm zjednoczonych sejmów prowincjonalnych i na sejm konstytucyjny w Berlinie. W r. 1848 założył T-wo pomocy Naukowej w Chełmnie i przez wiele lat stał na jego czele. Zadaniem T-wa było udzielanie wsparć niezamożnej młodzieży polskiej. W latach 1852—1858 Donimirski był dyrektorem zachodnio-pruskiego ziemstwa kredytowego w Kwidzynie. Przy następnych wyborach z namowy prezesa rejencji kwidzyńskiej, hr. Eulenburga, Niemcy utracili jego kandydaturę. W r. 1863 wspierał materialnie polski ruch powstańczy, za co doznał wielu prześladowań ze strony władz pruskich. Jego 19-letni syn Edward brał czynny udział w powstaniu i został ciężko ranny w potyczce pod Łęczycą. Prześladowania i klęska narodowa nie załamały Teodora Donimirskiego, albowiem z całą energią przystąpił do pracy organicznej. W r. 1865 jest założycielem T-wa Rolniczego Ziemi Malborskiej. Z jego inicjatywy w r. 1867 rozpoczęto zwoływanie dorocznych sejmików gospodarczych w Toruniu, które stały się ośrodkiem polskiego życia społeczno-gospodarczego na Pomorzu. Był też jednym z założycieli Banku Kredytowego „Donimirski, Kalkstein, Łyskowski i Sp.” w Toruniu oraz współzałożycielem „Gazety Toruń-

*) Zob.: 1) r. 1958 nr 3/61, s. 244 — 248 i 2) nr 4/62, s. 411 — 416.

skiej". Teodor Donimirski miał dwie żony. Pierwsza z nich, Hortensja, pochodziła z Kalksteinów, bardzo zasłużonej dla polskości rodziny pomorskiej. Zmarła w r. 1839 i została pochowana w Żuławce Sztumskiej. Druga żona, Zofia, była córką Mateusza Śląskiego z Trzebca. Pochowana wraz z mężem w Kalwie. Ich syn Antoni (1846 — 1912) był doktorem praw, publicystą, politykiem i znawcą spraw ekonomicznych. Duże zasługi położył m. in. na polu spółdzielczości Królestwa Polskiego.

Ważniejsze źródła: R. Komierowski — Koła Polskie w Berlinie 1847 — 1860, Poznań, 1910, s. 158, 272; Karol Górski — Pomorze wczoraj i dziś, Lwów, 1934, s. 147 — 148; Polski Słownik Biograficzny, tom V, r. 1939, s. 323 — 324; B. Osmólska — Piskorska: Towarzystwo Pomocy Naukowej na Pomorzu, pół wieku istnienia i działalności 1848 — 1898, Rocznik T-wa Naukowego w Toruniu, R. 52, z. 1, s. 218; Informacje listowne Stanisława Donimirskiego.]

106. Tu spoczywa w Bogu
ś.p. Juliusz Szymański,
ur. 12. marca 1860 r.
umarł. 10. sierpnia 1924 r.

Regina Szymańska
z domu Szisłowskich
ur. 8. listopada 1867 r.
umarła 20. lipca 1934 r.
Proszę o pobożne „Zdrowaś Marya”.

107. Ś. p. Leon Szymański
ur. 23. grudnia 1903
um. 10. listopada 1929.
Wieczny odpoczynek racz mu dać Panie
[wykonał] Hekele, Dt. Eylau

Na cmentarzu przy szosie

108. Tu spoczywają w Bogu
nasi kochani rodzice
ś. p.
Theophil Dąbrowski Maria Dąbrowska
rólник urodz. Tempka
* 31. grudnia 1864 * 30. sierpnia 1873
† 5. maja 1918. † 20. marca 1918.
Proszą o pobożne Zdrowaś Marjo.

109. Tu spoczywa w Bogu
ś.p. Władysława z Kołakowskich
Stechowa
* 28. 5. 1903 † 23. 10. 1929

110. Franciszek Lemkowski
* 18. 9. 1929, † 12. 4. 1932.

Wieś ŻULAWKA SZTUMSKA

Na cmentarzu przykościelnym:

111.

R. i. p.

Antoni Brochwicz-Donimirski † 1829 r.
i Józefa Antoniowa z Białoblockich † 1847 r.
Hortensja Teodorowa z Kalksteinów
Brochwicz-Donimirska † 1839 r.
Marja Brochwicz-Donimirska † 1871 r.
i Jan Brochwicz-Donimirski * 1847 — † 1929 r.
Zofja Janowa z Mittelstaedtów
z Buchwałdu
* 1852 — † 1929 r.

[*Antoni Donimirski*, syn Wojciecha († 1785) i Brygidy z Wypczyńskich, był starostą malborskim. Zmarł w wieku 62 lat.

Informacje listowne St. Donimirskiego.

Jan Donimirski, syn Teodora i Zofii ze Śląskich, brał czynny udział w polskim życiu społeczno-gospodarczym na Ziemi Malborskiej. Odznaczał się na ogół niezwykle serdecznym stosunkiem do ludzi, a zwłaszcza do robotników. W pierwszych latach niepodległości proponowano mu stanowisko ministra Rolnictwa Rzplitej Polskiej, na co nie wyraził zgody ze względów rodzinnych.

Informacje ustne Marii Zientara-Malewskiej.]

Na cmentarzu za wsią:

112.

Tu spoczywa w Bogu
ś. p. moja kochana żona
i nacza dobra matka
Helena Gemerek ur. Staschak
* 27. 10. 1867 † 18. 12. 1919
i nacz kochany syn i brat
Jakob Gemerek
* 16. 7. 1901 † 29. 11. 1919
co nam Bóg wyznaczy to nie minie

Wieś TELKWICE

Pod koniec XIX wieku na polu majątku Telkwice opodal pałacyku dworskiego wzniesiono pomnik ku upamiętnieniu wypadkowej śmierci inżyniera Teodora Donimirskiego, syna Teodora i Zofii ze Śląskich. Gdy majątek przeszedł w ręce niemieckie, pomnik uległ zburzeniu. Granitowy jego blok po ostatniej wojnie przetransportowano do wsi i ustawiono w pobliżu figury przydrożnej. Na czterech jego bokach znajdują się następujące napisy polskie:

113.

Tu zmarł Teodor Donimirski
....tego kwietnia 1881.
Urodził się 29 Października 1855.
Wieczny odpoczynek racz mu dać Panie
O Mario Królowo Polska
Przyczyn się za nami.

Miasto SZTUM

Cmentarzyk na Przedzamczu:

114. Tu spoczywa w Bogu
ś. p. DR. FELIKS MORAWSKI
radca zdrowia w Sztumie
ur. 21. 1. 1861 r. um. 27. 12. 1929 r.
Znikłeś nam z ócz, lecz z serca nigdy.
Od społeczeństwa polskiego i rodziny
-

[*Dr Feliks Morawski* urodził się na Pomorzu. Nauki średnie pobierał w Pelplinie i Chełmnie. Studia medyczne odbywał w Greifswaldzie, Heidelbergu i Würzburgu, gdzie otrzymał dyplom lekarski. W r. 1891 osiedlił się w Sztumie, wykonując tu swój zawód do końca życia. Cieszył się opinią zacnego człowieka i dobrego lekarza zarówno wśród ludności polskiej, jak i niemieckiej. M. in. landrat sztumski dr v. Anvers, znany hakatysta niemiecki, stale korzystał z jego opieki lekarskiej. W życiu codziennym cechowała go niezwykła skromność i bezinteresowność. Często bezpłatnie udzielał porad lekarskich. Niekiedy biednym chorym kupował nawet lekarstwa za własne pieniądze. Znany też był jako gorący patriota polski. Z własnych funduszków subwencjonował różne organizacje polskie i brał w nich czynny udział, często na stanowiskach kierowniczych. Wielokrotnie w jego mieszkaniu odbywały się zebrania Związku Polaków. Również Bank Ludowy rozwijał swą działalność w jego domu aż do czasu uzyskania własnej siedziby. Dr Morawski dał się też poznać jako organizator i gorliwy opiekun polskich kół śpiewaczych.

Wszystkie swe dzieci wychował w duchu polskim. Najstarszy syn, Bolesław, brał udział w kampanii wrześniowej 1939 r. jako oficer polski. Spośród pozostałych dzieci Edmund pracował przed ostatnią wojną na Poczcie Polskiej w Gdańsku i całą wojnę spędził w niemieckich obozach koncentracyjnych. Leon zginął w czasie wojny. Stanisław, po ukończeniu medycyny w Królewcu w r. 1923, poświęcił się laryngologii. Za czasów niemieckich pracował na Śląsku, a od r. 1948 w Koszalinie, gdzie zmarł 8 sierpnia 1951 r., przeżywszy 54 lata. Syn Józef brał udział w Powstaniu Warszawskim, potem dostał się do obozu w Natzweiler. Zmarł z powodu gruźlicy w r. 1951. Córka Stefania pracowała przed wojną w konsulacie polskim w Ełku. W związku z tym była prześladowana później przez Niemców. Córka Aleksandra za czasów niemieckich pełniła obowiązki sekretarki Związku Polaków i Polsko-Katolickiego T-wa Szkolnego w Sztumie.

Źródła: Relacje rodziny i sztumskiej ludności autochtonicznej.]

Na cmentarzu przykościelnym:

115. Z Wolskich Bogumiła Donimirska
ur. 1815 r. um. 4. 3. 1913 r.
Najukochańszej Babce
w dowód pamięci Wnukowie
-

[*Bogumiła z Wolskich Donimirska* była żoną *Piotra Alkantarego Donimirskiego*, zmarłego w r. 1887 w wieku 82 lat i pochowanego w kaplicy w Czerminie. *Piotr Alkantary Donimirski* położył duże zasługi około pracy kulturalno-oświatowej w Ziemi Malborskiej.

Informacje listowne St. Donimirskiego i „Głos Literacko-Naukowy” (dodatek dziennika „Dzień Pomorski”) z czerwca 1935 r.]

116. Tu spoczywają
ś. p. Zygmunt Brochwicz-Donimirski
dziedzie Hohendorfu
umarł w Listopadzie 1903 w 62im roku życia
i żona jego
ś. p. Waleria z Pruskich
Umarła w Sierpniu 1906 w 58ym roku życia.

117. Z Donimirskich
Bogumiła Donimirska
ur. 4. lipca 1846,
umr. 28. kwietnia 1885.
Tutaj spoczywa moja córka droga,
Którą Bóg wezwał przedwcześnie do siebie,
Westchnij przechodniu do miłości Boga
Aby ją kochał wśród swych dzieci w niebie

[*Bogumiła Donimirska* była pierwszą żoną Henryka Brochwicz-Donimirskiego.]

118.	119.
Henryk Brochwicz Donimirski ur. 1844 r. um. 28. 4. 1918 r.	Ś. p. Tu spoczywa w Bogu najukochańsza matka, teściowa i babcia
z Sass Jaworskich Magdalena Brochwicz Donimirska ur. 1857 r. um. 4. 8. 1916 r.	Otylia Osińska z domu Piłatów ur. 16. IV. 1889 r. zm. 20. X. 1918 r. Ave Maria!

[*Otylia Osińska* była pierwszą żoną *Bolesława Osińskiego*, nieugiętego działacza polskiego za czasów niemieckich. Był on m. in. ostatnim prezesem Związku Polaków Ziemi Malborskiej z siedzibą w Sztumie. Został zamordowany 26 maja 1940 r. w obozie koncentracyjnym w Stutthofie. Doczesne jego szczątki przywieziono po wojnie do Sztumu i pochowano na cmentarzu przykościelnym w pobliżu głównej bramy.]

120.	122.
Ś. p. Katarzyna Kamińska * 23. 11. 1844. † 2. 2. 1926.	Tu spoczywa ś. p. Marcin Neumann * 27. lutego 1828 r. † 8. maja 1901 r.

121.	123.
Ś. p. Władysław Michalski ur. 4. 9. 1844 um. 5. 8. 1921	Znikłeś nam z oczu, lecz z serca nie. ś. p. Teofil Lemkowski ur. 27 kwietnia 1859 um. 2 czerwca 1901 Wieczny odpoczynek racz mu dać Panie

Podobne zakończenie posiadają dwa następne napisy nagrobne:

124.

Ś. p. Marya Kamińska
ur. 30 stycznia 1852
um. 8 paźdz. 1901

125.

Ś. p. Albertina Kamińska
ur. 27 marca 1842 um. 27 lipca 1915

126.

Tu spoczywa w Bogu
Książd Klemens Pakalski
zmarły w 1 szym roku swego kapiaństwa
ur. 5. 1. 1899 r. um. 9. 6. 1925 r.
R. i. p.

Kilka następnych napisów nagrobnych zaczyna się od słów: „Tu spoczywa w Bogu”, niekiedy z dodatkiem: „mój kochany brat, syn” itp. i kończy słowami: „Prosi o Zdrowaś Marya” lub „...o pobożne Zdrowaś Marya”.

127.

ś. p. Jan Pakalski
ur. dnia 29. Wriესnia 1845,
um. dnia 14. Listopada 1912.

134.

Tu spoczywają w Bogu
nasi najdrożsi rodzice
radca sprawiedliwości
ś. p. Jan Łangowski
adwokat i notariusz w Sztumie
* 20. 5. 1857, † 23. 6. 1926.
i ś. p. Maria Łangowska
z domu Lüdtke
* 6. 7. 1859, † 18. 1. 1926.

128.

ś. p. Anna Pakalska
ur. dnia 27 sierpnia 1852
um. dnia..... lipca 1913

129.

ś. p. Leon Ronowski
nauczyciel
* 3. 8. 1866 † 18. 8. 1930

135.

Tu spoczywa w Bogu
mój kochany mosz
i nasz kochany ojciec
ś. p. Theodor Thomaschewski
urudz. 4. Maja 1866.
um. 17. Kwietnia 1927.
Prosi o pobożne zdrowaz Maria.

130.

ś. p. Józef Wojtacki
ur. 15. 5. 1860 um. 7. 9. 1929

131.

.....ka Kalinowska
z domu Neumann
..... 7. Czerwca 1864,
..... Stycznia 1913.

Tu spoczywa w Bogu mój kochany
syn nasz kochany brat
ś. p. Bronisław Thomaschewski
urudz. 10. Marca 1904,
um. 22. Stycznia 1929.
Prosi o pobożne zdrowaz Maria.
[Wykonat] Matthias Nacht Elbing

132.

ś. p. Joséf Manikowski
ur. 6. lipca 1862,
um. 27. czerwca 1915.

136.

Wieczny odpoczynek racz mu dać Panie
Tu spoczywa w Bogu nasz brat i wuj
ś. p. Antoni Wojtecki
* 15. VI. 1862 † 11. III. 1917

133.

ś. p. Witold Lewandowski
ur. 15. 11. 1886 um. 15. 9. 1923.

Wieś STRASZEWO

Na cmentarzu przykościelnym:

137. DR. JOSEPH FANDREY
Los Angeles
ur. 17. 3. 1847, um. 5. 10. 1928
-

[Dr Józef Fandrey, rodem z Trzciana, pow. sztumskiego, z zawodu rymarz, wyemigrował do Ameryki, gdzie założył fabrykę pasów przepuklinowych, co było wówczas nowością. Dorobił się dużego majątku. Doktorat miał otrzymać za zasługi na polu zawodowym. Władał 8-ma językami. Gdy odwiedzał kraj rodzinny, zawsze rozmawiał po polsku. Zgodnie z ostatnią wolą po śmierci zwłoki jego przewieziono do ziemi ojczystej i pochowano na cmentarzu w Straszewie.

Wg relacji ludności autochtonicznej, zebranych przez Kazimierza Pacera.]

138. Tu spoczywa w Bogu
nasz kochany ojciec
ś. p. Jan Połomski
ur. 31. 12. 1842, um. 10. 3. 1921
i nasza droga matka
Wiktorja Połomska
rodz. z Paweleckich
ur. 19. 10. 1843, um. 21. 3. 1923.
Wieczny odpoczynek racz im dać Panie
-
139. Ś. p. Floryan Połomski
* 27. 9. 1873, † 14. 9. 1936
R. i. p.
-
140. Tu spoczywa w Bogu
nasz kochany brat
ś. p. ksiądz Proboszcz
Franciszek Połomski
ur. 13. 12. 1875, um. 2. 9. 1923
R. i. p.
-
141. Ratuń duszę twoją!
Pamiętka Missyi świętej
odprawionej przez OO. Redemptorystów
od 21. — 29. maja. 1922 r.
-
142. Tu spoczywa nasze kochane dziecko
Jan Zuchowski
z. Dubiela
ur. 27. Sierpnia 1908,
um. 8. Marca 1909.
-
143. Tu spoczywa w Bogu
nasza kochana zoreczka
Trudka Majewski
* 19. 9. 1913, † 30. 11. 1918
-
144. ś. p. Franuś Kwela
* 31. 1. 1919 † 17. 11. 1922.
-
145. Piotr Olszewski
* 1911 † 1915
-

Pozostałe napisy nagrobne na cmentarzu w Straszewie rozpoczynają się przeważnie od słów: „Tu spoczywa w Bogu”, często z dodatkiem: „mój (nasz)

kochany ojciec, syn, brat, mąż" itp. i posiadają zakończenie: „Zdrowaś Marya”, „Ave Maria”, „Prosi o pobożne Zdrowaś Marya” lub „Wieczny odpoczynek racz mu (im) dać Panie!”.

146.
ś. p. Michał Gawroński
ur. 8. 9. 1834, um. 3. 3. 1918.
i
Anna Gawrońska
ur. 25. 7. 1837, um. 9. 7. 1916.

147.
Johan Nowak
* 8. 9. 1868 † 20. 7. 1920

148.
ś. p. Bronisław Nowak
ur. 6. 2. 1893, um. 26. 7. 1923

149.
Jan Jarzembowski
ur. 7. 9. 1876, um. na Polu Walki
za Ojczyznę 23. 8. 1916

150.
Julianna Ludwichowska
z domu Jarzembowskich
ur. 11. 3. 1874 r. um. 10. 9. 1932 r.
Trzciano, dnia 29. 8. 1935

151.
ś. p. Franciszek Falkowski
urodz. 26. sierpnia 1861 r.
um. 27. października 1917 r.

152.
Alma Szydzik
ur. 12. 12. 1898 um. 29. 1. 1922

153.
ś. p. Dorothea Górka
ur. 13. 4. 1845, um. 7. 1. 1919

154.
Konrad Kamrowski
ur. 23. listopada 1890
um. 4. kwietnia 1920 r.
w Trzcianie, pow. Sztumski.

155.
Marianna Kamrowska
rodzona z Ronowskich
ur. 12. grudnia 1854 r.
um. 15. stycznia 1920 r.
w Trzcianie, pow. Sztumski

156.
ś. p. Dorotea z Winkowskich
Szadowska
* 10. 10. 1841, † 10. 11. 1912.

157.
Rozalia Sałayska
ur. 4. 4. 1879 zm. 31. 5. 1935

158.
ś. p. Łucja Brunon
* 18. 2. 1872 † 2. 11. 1934

159.
św. p. Józef Przeperski
z Trzciana
ur. 2. 3. 1880, um. 16. 3. 1934.

160.
Spoczywaj w pokoju.
ś. p. Leon Gromek
urodzony 18. stycznia 1861.
umorzył 14. października 1928.

161.
ś. p. Jan Scheffler
ur. 8. marca 1843,
um. 16. maja 1915

162.
ś. p. Michał Szydzik
ur. 30. 9. 1851, um. 7. 8. 1937

163.
ś. p. Gertrud Prolla
ur. 23 stycznia 1898.
um. 11 lutego 1913.

Na jednym domu we wsi przetrwał dawny napis polski: „Straszewo 1909”, mimo że miejscowość tę przechrzcili Niemcy później na „Dietrichsdorf”.

Wieś KRASNA ŁĄKA

Na cmentarzu przykościelnym:

164. Ś. p. Ks. Jan Schulz
proboszcz tutejszej parafii
od roku 1828 — 1865 r.
R. i. p.
—————
165. Ks. Ferdynand Spiring
Proboszcz Szenwyzki
ur. 1848 † 1898
We wiecznej pamięci
będzie sprawiedliwy
Ps. III. 7
—————
166. Ś. p. Anna Mayska
z rodziców Mazejewska
ur. 6. VIII. 1814 um. 3. VII. 1910.
Zdrowaś Marya
—————
167. Tu spoczywa w Bogu
ś. p. Apolonia Grojowska
urodz. Wróblewska
* 10. lutego 1845, † 22. kwiet. 1912.
—————
168. Ś. p. Józefa z Piotrowskich
Dekowska
ur. 18. VI. 1857 w Wętwiu
um. 25. IX. 1912.
Niech odpoczywa w pokoju.
—————
169. Tu spoczywają:
Drogi mąż i ojciec
ś. p. Maksymilian Prądyński
i ukochany syn i brat
ś. p. Ignacy Prądyński
„Pójdźcie do mnie wszyscy,
którzy pracujecie i jesteście
obciążeni, a ja was ochłodzę”
Sw. Mateusz XI. 28.
O modlitwę za drogich
zmarłych proszą:
Żona Synowie Córki
—————
170. Ś. p. Tomasz Grochowski
* 30. 12. 1849 † 10. 7. 1917
R. i. p.
—————
171. Ś. p. Jan Grochowski
* 26. 2. 1927 r. † 2. 3. 1927 r.
Ave Maria!
—————
172. Ś. p. Jadwiga Grochowska
* 25. 9. 1928. † 25. 2. 1929.
Ave Maria!
—————
173. Tu spoczywa
nasz ukochany syn
i mój drogi brat
ś. p. Paweł Szypniewski
ur. 20. grudnia 1901
um. 10. marca 1931.
Prosi o pobożne Zdrowaś Marja
—————